
INTERACTIVE SKILLS OF THE BULGARIAN TEACHER IN THE CONDITIONS OF THE MODERN QUALIFICATION PROCESS

Magdalena Tsoneva Sofia University "St. Kliment Ohridski", Bulgaria, magi.education@abv.bg**Kristina Georgieva**III Primary School "Angel Kanchev", Varna, Bulgaria, kr.georgieva1@gmail.com

Abstract: The 21st Century is characterized with fast changes in the digital world and more and more talk about interactivity - The Future of the digital education. Digital innovations are more than necessary. Nowadays we are used to everything around us to change in seconds. From smartphones to holographic watches, we live increasingly in a world where the digital reality is prevalent. To enable pedagogic specialists to meet the requirements of these fast changes, they often need to go through additional training and qualifications to acquire additional skills and competencies, as well as share good practice to educate digital citizens. Pedagogical specialists should develop creativity, analytical thinking, and teamwork skills in children. The article discusses interactive pedagogical skills in the context of the modern qualification process. The technology of interactive training is based on the phenomenon of interaction, which gives the special importance of pedagogical communication, manifesting itself as an interaction, where the tendencies for "cooperation" or the active participation of the participants in the training programs deserve attention. The exemplary model of interactive technology for training pedagogical specialists includes the description of several groups of methods that help improve the interactive skills. Interactive communication involves the creation of a dynamic area, changing space, depending on the skills of pedagogical specialists. Interactive skills are presented in detail and show the variety of techniques and technologies used in the learning process. Technology is developed for specific pedagogical work and is based on a specific methodology to build a system of actions between teacher and student to increase efficiency and interactivity. The development of the individuality of each student and the upbringing of his personality are in a situation of play. The use of interactive learning methods allows the creation of life situations, joint problem solving. There is equal communication between learner and trainer based on dialogue and negotiation. For this reason, interactivity most often within one class is achieved through group work. Several interesting concepts are known about the stages in skill development. They outline five key stages in the gradual structuring of skills, which are detailed presented. The article ends with an example of good pedagogical practice, conducted with students in 3rd and 4th grade from Varna, Bulgaria. The Mind Map method is presented.

Keywords: qualification process, interactivity, skills, methods, stages

ИНТЕРАКТИВНИ УМЕНИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ УЧИТЕЛ В УСЛОВИЯТА НА СЪВРЕМЕННИЯ КВАЛИФИКАЦИОНЕН ПРОЦЕС**Магдалена Цонева**Софийски университет „Св. Кл. Охридски“, гр., България, magi.education@abv.bg**Кристина Георгиева**III Основно училище "Ангел Кънчев", гр. Варна, България, kr.georgieva1@gmail.com

Резюме: В бързо променящите се реалности на съвременния свят възниква нова концепция за образование, която дефинира нови образователни цели и политики. Концептуално ново е разбирането за образованието като фактор на социалната и културната кохезия и като икономически потенциал.

Качеството на образованието е измеримо във всеки от аспектите и на всяко от нивата, на които може да се операционализира. То е измерима величина на училищно, регионално, национално и международно ниво; има социален, педагогически и икономически аспект; атрибут е на всяка от ключовите характеристики на образователната система - ресурси, функциониране, резултати.

Новата концепция за образование изисква положителни промени в следните области:

- *управление на образованието* - децентрализация и гарантирано участие на гражданското общество в изработването, прилагането и мониторинга на стратегиите за развитие на образованието; планиране на достатъчно ресурси за образование;

- **образователна среда** - изграждане на толерантна, здравословна и сигурна образователна среда, насърчаваща индивидуалното развитие; ясно определени задължителни знания и умения; практическа насоченост на учебното съдържание; привлекателни форми на обучение, представящи разбираемо учебното съдържание; измерими образователни резултати; широко навлизане на нови информационни и комуникационни технологии;

- **учителска професия** - целенасочени политики в областта на квалификацията на учителите и разпространението на ефективни педагогически практики;

- **мониторинг** - създаване на системи за ефективно измерване на образователните постижения и системи за мониторинг на дейността на учителя и училището.

Европейският доклад за качеството на училищното образование посочва 16 индикатори, разпределени в четири области, както следва:

- **постижения** - математика, четене, наука, информационни и комуникационни технологии, чужди езици, умение за учене, гражданско образование;

- **напредък на училищата** - отпадащи, завършващи средно образование, постъпващи във висши училища;

- **мониторинг на училищното образование** - оценяване и управление на училищното образование;

- **ресурси и структура** - образование и обучение на учителите, обхванати в предучилищно образование, брой ученици на един компютър, образователни разходи за един ученик.

Ключови думи: образование, промени, оценяване, постижения

ВЪВЕДЕНИЕ

Стимулирането на образователните програми в края на ХХ век и в началото на ХХІ век се извършва в условията на ускорени социални промени. В тази връзка се търсят все по-често нови педагогически технологии за развитие на позитивните нагласи и ценности, които да подготвят младите хора за реални промени в тяхното поведение. Въпреки това, по различни поводи могат да възникнат сериозни конфликти. Разрешаването им е възможно чрез създаване на различни позитивни модели и подходи на поведение. За изграждането на тези модели важно значение има възпитаването на интерактивни умения за живот в условията на хуманизацията и демократизацията на педагогическия процес.

1. ИНТЕРАКТИВНИ ПЕДАГОГИЧЕСКИ УМЕНИЯ

Развитието на интерактивни педагогически умения е необходимо условие за ползотворен социален диалог между учителите, децата и родителите. “Интерактивната психология в най-общ смисъл разглежда поведението като съвместно, детерминирано от личностни и ситуационни фактори. Второто значение на термина е, че хората и ситуациите се разглеждат като упражняващи реципрочно влияние едни върху други. В речника по психология понятието за социална интеракция се определя като взаимно повлияване между индивидите от една група чрез психическа дейност, което има за цел съгласуване на техните съвместни или индивидуални действия. Според българския психолог Л. Десев интеракцията е взаимодействие и взаимовлияние между хората в процеса на общуването им (4;200). Много задълбочен съпоставителен анализ на понятията педагогическо общуване, взаимодействие и интеракция извършва Г. Димитрова. Тя подчертава особено значение на педагогическото общуване, проявяващо се като **взаимодействие**, при което заслужават внимание тенденциите за “**сътрудничество**”, или реализирането на активно участие на участниците в обучителните програми. В случая педагогическият процес на общуване се осъществява чрез система от разнообразни целенасочени взаимодействия. Това са логични основания за **синонимно използване** на понятията общуване и взаимодействие, особено като се има предвид фактът, че при съществуващото функционално диференциране на общуването (на комуникативната, интерактивната и перцептивната функция) доминантно обединяваща и водеща се очертава винаги **интерактивната**, т.е. “организацията на взаимодействията” (6;159). Според Г. Андреева интерактивната страна на общуването представлява организация на съвместната дейност със съпътстващите отношения между взаимодействащите партньори, като всеки от тях осъзнава приноса си за постигането на набелязаните цели (2;100-116). В своя интегрален модел за структурата на общуването Б. Паригин акцентира върху съдържанието и формата на междуличностните взаимодействия, като освен комуникативния, разглежда и интерактивния компонент по съдържание (социални отношения – икономически, правови, политически и т.н.) и по форма (действие, противодействие, конфликт, кооперация, диференциация и т. н.(11; 49-50). Сложният и многостранен характер на феномена “педагогически умения” също създава определени трудности при опит да се даде една приемлива дефиниция. Интерактивният подход към педагогическите умения е изграден на принципа на активното взаимодействие между субектите на възпитателния процес, с отчитане както на правата, така и на

обратната връзка между тях. В съответствие със ситуационната концепция за човешкия опит *комплексът от професионално-педагогически умения може да се представи като психоповеденческа система за овладяване на сложни и динамични ситуации в ежедневната дейност на учителя*. Развитие на детето в социално-педагогическата среда предполага възникването на многобройни очаквани или неочаквани, планирани или непланирани ситуации в процеса на възпитание и обучение. Поради това конструирането на йерархически равнища от специфични професионално-педагогически умения в ежедневния труд на учителя има голямо значение за благоприятен изход от създадената ситуация.

2. МЕТОДИ ЗА ПОДПОМАГАНЕ РАЗВИТИЕТО НА ИНТЕРАКТИВНИ ПЕДАГОГИЧЕСКИ УМЕНИЯ

Примерният модел на интерактивна технология за обучение на педагози включва описанието на няколко групи методи, подпомагащи усъвършенстването на интерактивните умения:

2.1. Теоретично обмисляне

2.1.1. Лекции. Вид устно изложение по дадена тема от учебната програма в рамките на учебния час.

2.1.2. Книги. Развитие на интерактивни педагогически умения за повишаване на компетентността на детския учител в условията на междуличностния диалог, се стимулира от публикуваните книги, включени в съдържанието на учебни пакети за образование в хуманна и демократична среда. Използването на рационални способи за работа с книгата изисква от участниците в образователния процес по-високо равнище на познавателни и интерактивни умения (1;228).

2.1.3. Проекти. В основата на използването на този метод е идеята, че участниците ще работят максимално независимо, за предпочитане по проектни отбори, за да постигнат набелязаната цел в рамките на определен период от време с цел да задълбочат и развият учебното съдържание. Резултатите от проекта се документират и се представят на преподавателя.

2.1.4. Сравнения. Основават се на съпоставянето, при което едно нещо – (явление, процес) се разглежда във връзка с друго, като се установяват приликите или разликите помежду им.

2.1.5. Построяване на модел/изграждане на теория. Понятието модел се употребява поне в четири-пет варианта, но в контекста на настоящата тема се приема неговото значение като образец, прототип, познавателна схема, копие от действителността. В този смисъл се изграждат модели на комуникативно взаимодействие в различни социални и етносоциални общности. Според С. Джонев "...социалният модел на поведение е постижение на дадено културно и интелектуално ниво на определена общност" (5;113).

2.2. Размишляващо наблюдение

2.2.1. Дискусия. Преди и след интензивните фази в процеса на обучението е полезно да се проведе дискусия, като се използва многообразието от нейни разновидности: обща, ръководена (насочена), разсъждаваща, изследователска, проучвателна, панелна и оценъчна (1;218). Много добри възможности в това отношение предлага структурираната (насочената) дискусия, използвана за преоткриване на научни истини, факти, принципи, отношения или други резултати от учениците. Тя стимулира участниците към обмяната на различни виждания, помага им да преговорят наученото и да вървят към известния на учителя резултат.

2.2.2. Брейнсторминг (мозъчна буря). През време на мозъчната буря учениците изказват свободно своите идеи и асоциации, в търсене на най-подходящото решение на даден проблем. Този метод е подходящ за използване не толкова в урочната работа, колкото в извънурочните и извънкласните дейности. Важно е да се спазват следните правила:

1. Всеки участник може свободно да изказва своите идеи и съображения, без да бъде прекъсван с въпроси или по друг начин;
2. Не се допуска критичен анализ и непосредствено отхвърляне на споделените идеи в момента, за да не бъдат поставени участниците в неудобно положение.
3. Прилага се методът на отложената във времето оценка, която се извършва или само от учителя, или от учителя заедно с учениците след два-три дни по-късно. Тогава се обсъждат, подбират и оценяват най-разумните идеи и предложения.

2.2.3. Задаване на въпроси за размисъл. Според М. Андреев важен механизъм за интерактивно задаване на въпроси е подпомагането на множествените отговори на участниците, т.е. по този начин да се осигурят различни отговори на един и същ въпрос (1;214). Търсенето на най-адекватните за дадена дидактическа ситуация въпроси в зависимост от функцията предполага следното им групиране и

класификация: първорангови въпроси, проучвателно-изследователски въпроси, въпроси с открит крайконвергентни въпроси, дивергентни въпроси, оценъчни въпроси, проблемни въпроси (1;212).

2.2.4. Предлагане на текстове за размишление. Предоставя възможности за активна умствена работа на участниците, която подпомага развитието на умения и навици за интелектуална дейност.

2.2.5. Разработване на мисловни карти (Mind maps). Мисловните карти са един от най-добрите начини човек да организира знанието си по определена тема, да представи визуално идея или концепция. Могат да се адаптират към индивидуалните нужди, стил на учене и според желаните резултати. Всяка мисловна карта започва с една концепция поставена в центъра, която може да бъде представена от дума и/или изображение. Може да съдържа визуални елементи като кръгове, квадрати и други символи, рисунки или снимки. Разклоненията водят началото си от централна концепция и могат да бъдат направени в различни цветове и форми. Всяко разклонение може да бъде представено по много начини и да бъде свързано с останалите разклонения. Обикновено, когато се използват думи, се използва по една ключова дума за всяко разклонение.

2.2.6. Наблюдение. Наблюдението се провежда върху основата на положителните страни, които притежава перцептивното умение *наблюдателност*. (13;36). Прилага се за регистрирането на външни, видими страни във възпитателния процес за създаване на толерантност между представители от различни социални общности и служи за набирането на емпирична информация

2.3. Активно експериментирание.

2.3.1. Разработване на проекти (виж т. 2.1. – проекти).

Изпълнение на домашна работа. Понякога е препоръчително на участниците да се задава домашна работа. Правилно е това да става на доброволни начала и да е пряко свързано с учебното съдържание (повторение, допълнително проучване или подготвяне на презентации).

Изследване на конкретни ситуации. С помощта на този метод за интерактивно обучение се представят действителни индивидуални или организационни проблеми, а също така и обективното им решаване.

2.3.2. Влизане в роли/игри. При този интерактивен метод на обучение участниците представят роли под формата на случка или сценарии и после ги разиграват в практиката с учебна цел. След това начините, по които са изиграни тези роли от участниците, се дискутират. Влизането в роли основно се използва за тренировка на поведението в ролева или проблемна ситуация и да се създаде мотивация за участие у всеки конкретен участник, както при останалите участници.

2.3.3. “Светкавица”. С този метод се прави нещо като “моментална” снимка на атмосферата в групата (разкриват се възможни притеснения, например учениците са разочаровани, изискванията към тях са много по-високи от очакваните и т.н.) Методът “светкавица” може да се използва също така и за оценка на извършената работа през деня, или на семинара като цяло. Така се дава възможност на участниците да изразят моментните си чувства, да покажат до каква степен са доволни от качеството на учебния процес и да изразят мисли за атмосферата в групата. На всеки участник, включително и на преподавателя, се дава възможност да изрази своите виждания, без да се правят коментари и дискусии.

2.4. Реален опит

2.4.1. Партньорска/групова работа. Двама участници в интерактивния процес обменят свои виждания относно даден проблем или тема. Този метод се използва често при работа с прецизно съдържание, изискващо доверено съдействие (например получаване на мнения от партньор).

2.4.2. Примери. В “Съвременен тълковен речник на българския език” са посочени няколко значения на понятието “пример”: 1. Частен случай, който помага при обяснението или при доказването на твърдение. 2. Образец за следване, за подражание”(14;593).

2.4.3. Филми/видео клипове. Показването на филм или видео клип може да бъде добра алтернатива на преподавателя за въведение. За да се включи успешно във времето за провеждане на учебната програма, филмът не трябва да продължава повече от 20 минути. Проверката на резултатите (базирана на случаите от филма, презентации, влизане в роли и др.), провеждани през време на обучението, отличен начин участниците да обмислят и развиват успешно своите поведенчески умения.

2.4.4. Практика. Представява част от образователния процес, в която се прилагат теоретичните знания в конкретна дейност или обстановка. Може успешно да се използва при работа по групи, или при партньорска работа.

2.4.5. Влизане в роли/игри (виж т. 2.3.).

Медитация. След фазата на интензивна интелектуална/аналитична работа, трябва да се даде възможност на участниците да се отдалечат от емоционалните преживявания, които са се проявили по време на учебния

процес. За тази цел преподавателят следва да предложи отпускато упражнение. Един от начините да се използва медитацията е в края на деня участниците да бъдат насърчени да направят преговор на учебното съдържание, което са усвоили до този момент.

3. СТАДИИ В РАЗВИТИЕТО НА ИНТЕРАКТИВНИ УМЕНИЯ ЗА ТОЛЕРАНТНОСТ

По отношение на етапите в развитието на уменията са известни няколко интересни концепции. След тезисно обсъждане на традиционните схеми за етапите на формирането на човешките умения Б. Минчев разглежда по-разгърнато новаторската концепция за етапите на формиране на уменията, предложена от представителите на британската школа Х. и Ст. Дрейфус (10;99). Те очертават пет основни стадии в етапното структуриране на уменията:

3.1. Първи етап. Начинаещият. На този начален етап усвояването на дадено умение започва с откриване от обучавания на контекстно-свободни белези, които могат да се използват и без опит. По-късно на начинаещия му се задават или той сам открива правила за извършване на действия на основата на тези белези и отново сам оценява изпълнението си според това, доколко успява да следва тези правила.

3.2. Втори етап. Напредналият начинаещ. С нарастване на опита за справяне с възникналата ситуация начинаещият изпълнител започва да забелязва или му се посочват случаи на значими нейни съставки. След известен брой такива примери той се научава да ги разпознава. На този стадии поведението на участника в ситуацията се регулира както от ситуационни аспекти, така и от неситуационни белези, достъпни на първия етап. Но все още значителна част от изпълнението се определя от прилагането на правила. Напредналият начинаещ е загрижен да спазва тези правила. Все пак на този стадии от развитието на уменията се натрупва значителна маса от ситуационни аспекти, които се съобразяват без връзка с точни и универсални правила.

3.3. Трети етап. Компетентност. С нарастване на опита, на този етап броят на белезите става всеобхватен. За да се справи с тази трудност, изпълнителят се научава или бива обучен да се възползва от йерархичен подход за вземане на решение. Той е принуден да прави избори (да взема решения). Изборът на перспектива по отношение на ситуацията променя радикално поведенческите актове на развиващото се умение. Правейки избор на перспектива или цел, субектът става отговорен и емоционално ангажиран за това, което е избрал.

3.4. Четвърти етап. Опитност. Натрупвайки богат опит на равнище компетентност, изпълнителят започва да схваща текущата ситуация като подобна на някоя предишна. Основаното върху практически опит разпознаване на сходство води до дълбоко ситуационно разбиране. Така на опитния изпълнител му се налага да мисли и съзнателно да решава какво да прави, как да въздейства на ситуацията.

3.5. Пети етап. Експертност. Експертният изпълнител разбира, действа и научава чрез резултатите, без осъзнаване на този процес. Това, което очевидно трябва да се прави, се прави. Ситуационното разбиране на експерта започва да разлага някакъв клас ситуации на подкласове, всеки от които не само споделя същата цел, но често и същото решение, практическо действие и тактика. На този етап ситуационният репертоар започва да расте експоненциално (10; 99-101).

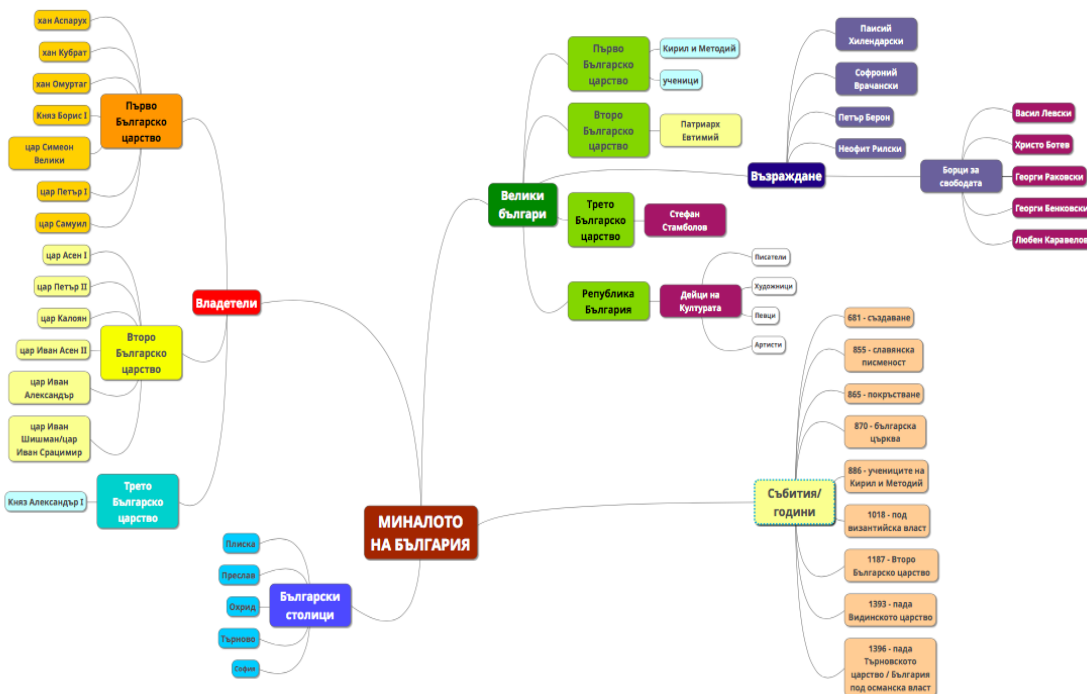
Предложеният от българския психолог Борис Минчев многостадийен модел за етапно развитие на уменията се диференцира по един изключително рационален начин, който позволява на отделните стадии да се интегрират и да следват един след друг поради регулиращото влияние на ситуацията: осъзнаване на целта; дефиниране на ситуацията; търсене на ситуационни ориентири; формиране на критерий за ефективност; автоматизация на отделни компоненти; интернализация на уменията; пренос на уменията.

Сред механизмите на усвояване на уменията според Б. Минчев важни функции изпълнява подражанието, което се включва, когато в ситуацията има наличен образец на развито умение и у подражаващия се е появила мотивация да възпроизведе този образец (10;110). Това разбиране има изключително значение за развитието на интерактивни умения за живот, свързани с възпитаването на толерантност между представителите на различни общности в системата на българското образование.

4. ДОБРА ПЕДАГОГИЧЕСКА ПРАКТИКА

Добрите педагогически практики се определят като най-ефикасни и ефективни начини за изпълнение на задача, въз основа на възпроизводими процедури, които са се доказали във времето за голям брой хора. Като учебен предмет „Човекът и обществото“ има своите дидактически особености, отличаващи го от другите предмети в училищния курс. Той е интегрален предмет, представляващ система от обобщени знания за природата и обществото на България, както и изграждането на достъпни социални и граждански компетентности на ученика. Човекът и обществото е „вход“ към различните науки: история, география, екология, гражданско образование. Обучението в III клас следва хронологичната последователност в

развитието на обществото, като осигурява запознаване с представителни исторически личности и събития. Чрез изучаването на учебния предмет учениците се приобщават към правилата на демократично социално поведение и се поставят основни начала на гражданска култура. Развиват се любознателност, наблюдателност, критично мислене и уважение към достойнствата на личността и пр. Реализацията на учебната програма стимулира и подпомага интереса на учениците към националното природно и историческо наследство. Целта на педагогическата практика е свързана с обобщаване на знанията за историята на България, получени в часовете по Човекът и обществото в 3.клас.

Интелектуалните карти (Mind Map) представляват диаграми, използвани за визуално представяне на информация (идеи, задачи, цели), свързана чрез ключова дума или идея. Може да се прилагат за генериране, структуриране и нагледно представяне на идеи, както и като помощно средство за обучение и организиране на информация, разрешаване на конкретен проблем или вземане на решения. Основани са на използването на една централна идея, от която се разклоняват асоциираните с нея идеи или категории, като всяка отделна идея е представена чрез ключова дума и визуални елементи (изображения, цветове, схеми, форми). Отделните категории представляват семантични връзки между части от информацията. По този начин, използвайки системата от думи, изображения, числа, логика и цвят, се отключват скрити възможности на мозъка и се повишава капацитетът му, подпомагат се способностите за планиране, организиране и запаметяване. В часовете за затвърждаване и обобщаване на знанията за историята на България учениците изработват табло с мисловна карта, обобщаваща най-важната информация.

ЛИТЕРАТУРА

Andreev, M (2001). The learning process
 Andreeva, G. M. (1998). Social Psychology
 Corsini, R. J. (1998). Encyclopedia of Psychology
 Dessev, L. (2003). Psychology Dictionary
 Dilova, M. (1989). translation of German: Glossary of Psychology
 Dimitrova, G. Dimitrov, L. (2005). Communicatin as an educative phenomenon; Theory of education
 Jonev, S. (1996). Social Psychology
 Koleva, Ir. (2001). Pedagogical technology in an inter-ethnic environment
 Koleva, Ir. (1996). Socialization. Reflection. Situations

Minchev, B. (1991) Situations and accomplishments
Modern Dictionary of Bulgarian Language, (1995)
Parygin, B. D. (1999). Communication anatomy
Stamatov, R. B. Minchev (2005). Human psychology